

سازگاری رحمانیت خداوند با مجازات الهی

چکیده محتوایی

بیان محتوا (دکتر اسداف): این سوال ماست که آیا رحمانیت خداوند با این عظمتش که بگوییم خدا خیلی خیلی مهربان است با این عذابش که می‌گوییم عذاب خیلی خیلی شدید است، چگونه می‌توانیم این مسئله را توجیه کنیم؟ آیا در ظاهر ما تضاد را مشاهده نمی‌کنیم؟ در یک طرف رحمانیت با این عظمت و ابهت با این گستردگی و عذاب با این شدت و با این خلود مدنظر است و جواب ما به صورت مختصر این است که بله رحمانیت با مجازات سازگار هست؛ ولی ما نسبت به مدت عذاب، شدت عذاب و گستره عذاب حرف داریم، یعنی می‌خواهیم در این مسئله تأمل داشته باشیم. عرفان در این میان، مسیر متفاوتی دارد و معتقدند عذاب ابدی نیست و شرح‌هایی نیز داشته‌اند از جمله اینکه در عین ابدی نبودن عذاب، اما ممکن است دائماً در جهنم باشند؛ به این معنا که با عذاب انس می‌گیرند. ابن عربی که مخالف خلود است، می‌گوید اینها از حیث روانی، جهنمیان در حالت خواب، تصفیه می‌شوند. بنابراین، در نظر گرفتن عذاب به مثابه یک اصل است؛ اما با توجه به مقدمات بیان شده و دلایلی که گفته می‌شود، عذاب نمی‌تواند دائمی باشد و نمی‌تواند به این گستردگی و شدت باشد.

ناقد اول (حجت الاسلام دکتر گرجیان): بحثی را که عرفا مطرح می‌کنند، بحث دولت در اسماء است که بعضی اسماء نسبت به بعضی اسماء چه چیزی از حاکمیت دارد و دولت در اسماء اسمی بالاتر از همه اسماء است به نام الله. در نوشته پیشینی داشتید که رحمانیت بر همه اسماء تفوق دارد، اینگونه نیست. رحمان در تحت اشرف حاکمیت اسم الله هست؛ لذا این به این معنا نیست که اگر اسم جلالی به کار افتاد، پس مخالف با رحمانیت هست؛ چرا که (آخر الدواء الکی). پس این به معنای این نیست که اگر عذابی هست، با رحمانیت خداوند مشکل دارد. نکته بعدی، بحث تناقض اسماء است. شما یک پیشفرضی با خود دارید و آن بحث این است که رحمت با غضب سازگاری ندارد. رحمت اسم مافوق و حاکم است و تحت اسم حاکم، اسم غضب نیز هست. اسم غضب جدا از رحمت نیست که بخواهد با هم تعارض داشته باشند؛ بلکه تحت دولت اوست و جزو بدنه و سرباز اوست. به عنوان مثال؛ امیرالمؤمنین در مقام رئیس حاکمیت و بسیار مهربان، دستور می‌دهد که فلانی رو حد بزیند. اسم جامع دارد، گاه حده و به تعبیر مرحوم فیض که می‌فرمود کدامین بهتر است از قهر یا لطف نمی‌دانم. گاه قهرش قشنگه، گاه لطفش. اگر قهر شد بد است؟ بنابراین، اینجا نیز صفت قهر تحت اسم رحمان است. احساس می‌کنم یک پیشفرض پلورالیستی را اینجا دارید و نگاه پلورالیسم نجات بر شما حاکمیت دارد. در خصوص آیه 85 سوره آل عمران، اگر افرادی قبل از ظهور اسلام متمسک به دین و آیین خود بودند، مطلب دیگری است؛ اما اگر پس از ظهور اسلام نیز بخواهیم قائل به حقانیت همه ادیان باشیم، فلسفه ظهور پیامبر خاتم و این همه معانی ظهور اسلام زیر سؤال می‌رود که اصلاً اسلام برای چه آمد؟ در ایجاد همزیستی با سایر ادیان، مراد این نیست که اصول اسلامی و قرآنی را کنار گذاشت؛ بلکه استدلال را باید با قوت علمی ارائه داد نه اینکه بخش‌هایی از دین را کنار گذاشت.

ناقد دوم (حجت الاسلام دکتر داعی‌نژاد): پیشینه در طرح مسئله مهم است و نوآوری پژوهش را معین می‌کند؛ اما پیشینه این بحث به طور مستوفی بررسی نشد. اینکه مجازات باید باشد؛ اما تناسب باید داشته باشد، تناسب جزا و عمل ذیل صفت عادل بودن خدا قرار می‌گیرد و جای آن اینجا نیست. اگر این تناسب از آن رو مدنظر است که عذاب باید کمتر از رحمت باشد، تکلیف اصل شریعت و بیان آن در وقوع عذاب‌ها چه می‌شود؟ اگر اصلاح نظر افرادی که قائل به سبقت رحمت بر غضب نیستند، مدنظر است که بحث نو و جدیدی نیست و کار شده است؛ اما اگر منظور که بر اساس نظر ابن عربی بیان شد عمل به وعده واجب و عمل به وعید واجب نیست، آن است که گفته شود آنچه در شریعت بیان شده است، عمل به آن واجب نیست؛ متفاوت با نفس الامر مطلب است، چون آنچه در دین و شریعت آمده و از جمله بحث مجازات، دقیقاً و بی‌کم و کاست در عالم آخرت نیز اجرا خواهد شد. یک دلیلی که طرح شده مبنی بر فلسفه مجازات‌ها، رویکرد پیشگیرانه دارد و اینکه مطلب به سبب خوشامد برخی‌ها تنزل داده شود، درست نیست؛ بلکه آنچه در دین آمده به معنای مطابقت کامل و تناسب رحمانیت و مجازات الهی است. اینکه رحمت الهی وسیع است و اطلاق دارد؛ بله درست است، اما نمی‌توان بدون در نظر گرفتن حد و مرز، اطلاق را در نظر گرفت که (اطلاق کل شیء بحسبه)؛ مثلاً نمی‌توان گفت قدرت الهی به ایجاد اجتماع نقیضین تعلق می‌گیرد؛ چون هیچگاه حسب آن نیست.

مدیر کرسی (حجت الاسلام دکتر قیومی): جمع بندی مطالب و ارائه برخی نقدهای خود نسبت به مسئله؛ از جمله اینکه به طور کلی به آیات عذاب، ورود نشد.